

VAN
MULTATULI
TOT
MICHIELSEN

De Indische letteren langs de postkoloniale meetlat

In *De postkoloniale spiegel* worden oude en nieuwe romans uit de Indische canon herlezen en opnieuw beoordeeld met een blik die past bij deze tijd. In het laatste hoofdstuk wordt de roman *Lichter dan ik* van Dido Michielsen besproken. Op verzoek van *Moesson* las zij op haar beurt de nieuwe meetlat van de Indische letteren.

Door Dido Michielsen // Illustratie: Peter van Dongen

Eens in de zoveel tijd ontstaat de behoefte om de canon van de koloniale literatuur opnieuw te bekijken, wat de Nederlands-Indische letteren springlevend houdt. Rob Nieuwenhuys noemde het in zijn *Oostindische spiegel* uit 1972 nog 'Indisch-Nederlandse letterkunde'; Peter van Zonneveld en Reggie Baay gaven in 1988 de bundel *Indisch-Nederlandse literatuur* uit, waarna Alfred Birney het tien jaar later nog eens over deed met zijn forse bloemlezing *Oost-Indische inkt*. Onder-titel: *400 jaar Indië in de Nederlandse letteren*. Vorig jaar verschenen er maar liefst twee boeken, een met essays over de koloniale letteren: *De nieuwe koloniale leeslijst*, samengesteld door Rasit Elibol, waarin ook de Surinaamse literatuur aan bod komt en kort daarop, eind 2021 en maar liefst 536 pagina's dik: *De postkoloniale spiegel, De Nederlands-Indische letteren herlezen*. Onder redactie van Rick Honings, Coen van 't Veer en Jacqueline Bel worden in *De postkoloniale spiegel* bijna dertig schrijvers besproken, uiteenlopend van Melati van Java en E. Du Perron tot Maria Dermoût, Tjalie Robinson en Jeroen Brouwers. Oude discussies komen opnieuw ter sprake: was *Max Havelaar* nu wel of niet antikoloniaal bedoeld? Hoe zat het ook alweer met Mina Kruseman, Victor Ido, of Beb Vuyk? En waren de boeken die Rob Nieuwenhuys minachtend onder het kopje 'Het damescompartiment' rangschikte, nu werkelijk zo tuttig? Oude titels krijgen een herwaardering of worden afgeserveerd, nieuwe (waaronder de *Tolk van Java* van Alfred Birney en *Lichter dan ik* van ondergetekende) worden toegevoegd aan de leeslijst. Onder de besprekers vinden we onderzoekers als Olf Praamstra, Gloria Wekker en de Hongaarse Gábor Pusztai.

Wat bij lezing van *De postkoloniale spiegel* meteen duidelijk wordt, is dat er een nieuw jargon is ontstaan, aan de hand waarvan je deze boeken zou moeten herlezen om zaken als verborgen racisme of vrouwenhaat te herkennen en te plaatsen. Een begrippenlijst zou handig zijn geweest voor de geïnteresseerde leek, maar de doorzetter wordt beloond met een wakkere (*woke*) blik, die helemaal van deze tijd is.

Bij postkoloniaal lezen gaat het er namelijk niet om hoe de zinnen van Couperus in al hun schoonheid 'aandonsen', zoals de schrijver zelf placht te zeggen – maar om hoe hij en de andere schrijvers de inheem-

se bevolking en Indo-Europeanen neerzetten (in de terminologie van *De postkoloniale spiegel*: 'repre-senteren'). Dan blijkt de door velen gewaardeerde P.A. Daum in vier romans gemuteerd tot een enorme koloniaal, een man die geen enkele interesse of begrip voor de inheemse bevolking wist op te brengen. De bedekte waarschuwingen van oude romanciers voor het gevreesde 'verindischen' steken plotseling de kop op als een kloppende zweer: de witte koloniaal is in hun boeken de verpersoonlijking van de ware beschaving, terwijl de inheemse of Indo-Europese mens eigenschappen van een primitief wezen vertoont. Dit verschijnsel heet 'othering': op subtiele en allesbehalve subtiele wijze krijgt de lezer voorgeschoteld dat de 'ander' met zijn of haar bruine huidskleur niet kan tippen aan een volbloed Europeaan. Maar Leonie van Oudijck dan, die blanke totok uit *De stille kracht*? Dat het arme mens in Indië is geboren, blijkt op zich al reden genoeg dat het slecht met haar afloopt.

Het lezen van de klassiekers door een nieuwe postkoloniale bril

De meester van de 'binaire oppositie' is P.A. Daum. In *Goena-goena* (1887) is de 'baboe' lelijk en oud, ze gromt, ze ronkt en wordt door de beeldschone jeugdige Betsy zelfs geslagen en een 'brutaal, oud beest' genoemd. In hetzelfde boek is de westerse Bronkhorst een toonbeeld van beschaving, terwijl de inheemse Ketjil omschreven wordt als een 'dikke inlander' die er 'raar' uitziet, naar Europese vrouwen loert, gokt en oplicht. Helaas wordt het beeld van Bronkhorst langzamerhand, maar 'logisch', bezoedeld: door de guna-guna gaat hij steeds meer op een 'inlander' lijken.

Het lezen van de klassiekers door een nieuwe postkoloniale bril levert al even nieuwe inzichten op. Dat gebeurt onder meer in het hoofdstuk waarin de als bloemrijk bekendstaande roman *De stille kracht* wordt gelezen volgens een zogenoemde 'postkoloniale queer benadering'. Zo concluderen Elleke Boehmer en Coen van 't Veer: 'De manier waarop in *De stille kracht* uiting wordt gegeven aan estheticisme, kan als 'hyperdecadentie' of *queer* worden bestempeld. Indië wordt gerepresenteerd als een locatie waarin men kan zwelgen en zich verlustigen in gedegenereerd en als pervers gezien gedrag. In tegenstelling tot in koloniale fictie wordt in *De stille kracht* niet op Indië en het zogenaamde 'oosterse neergekeken. Juist het omgekeerde is het geval.' Je moet het wel even tot je laten doordringen, maar dan heb je ook wat: Louis Couperus als exponent *avant la lettre* van de LGBTQ-gemeenschap. Het maakt Couperus koloniaal én anti-koloniaal tegelijk, aldus zijn beschouwers.

Heb je je het jargon van *De postkoloniale spiegel* eenmaal een beetje eigen gemaakt, dan valt je mond regelmatig open vanwege het racisme en paternalisme dat in de besproken boeken van de pagina's druip:

'Doch al is hij wat donker, toch is hij een knappe man, althans in de mening van Nelly, die hare blauwe oogen telkens naar hem opheft, aldus Thérèse Hoven in Vrouwen lief en leed onder de tropen (1892). Hoven schreef na één jaar in Indië zestien Indische romans toen zij weer terug in Nederland was.

'De sterke man, wiens rug zich buigt onder den last hem door zijn onderdrukker op de schouderen gelegd, wijst met fonkelend oog zijn zoon op u als op een nieuwen dwingeland; maar de slanke vrouw met den zuigeling in den slendang, heft vertrouwend de smachtende oogen tot u op, wijl ze deernis wacht en bescherming...' schrijft Annie Foore in *De Van Sons* (1881), waarin de Nederlandse personages vastberaden zijn om de inheemse bevolking van zichzelf te redden.

De uitgebreide behandeling van de achtergrond en levensloop van de besproken schrijvers, geeft een mooi inzicht in hun ideeënwereld en de tijd waarin zij leefden. Hun afkeer van 'inlanders' en de overtuiging dat alleen superieure westerlingen de onontwikkelde oosterlingen kunnen redden, krijgen zo een maatschappelijke achtergrond. En dan blijken dankzij *De postkoloniale spiegel* de meest onschuldige herin-

Museum Bronbeek, waar *De postkoloniale spiegel* werd gepresenteerd. foto: Bronbeek

neringen plotseling politiek ('cultural memory'). Wel jammer dat in het hoofdstuk over Augusta de Wit de rol van de naamloze Indo uit *Orpheus in de dessa* amper ter sprake komt, terwijl Alfred Birney zich in *De nieuwe koloniale leeslijst* daar nog over opwindt en aantoonde dat Augusta de Wit óók een enorm dédain voelde voor haar Indische medemens. Een treurige constatering is dat er in het hele bestaan van de Indische letteren slechts twee Nederlandstalige romans zijn geschreven door Indonesiërs: *Widijawati* door Arti Purbani (1949) en *Buiten het gareel* door Suwarsih Djojopuspito (1940), een gevolg van het gegeven dat de kolonisator er lange tijd voor waakte dat de inheemse bevolking de Nederlandse taal leerde.

Maar romans zijn vaak méér dan alleen een documentaire weergave

Beïnvloedden politieke opvattingen het werk van de vooroorlogse schrijvers die (ooit) in Indië verbleven, de na-oorlogse generatie verging het net even anders. Een voorbeeld hiervan is het hoofdstuk over Marion Bloems *Geen gewoon Indisch meisje* door Liesbeth Minnaards. Doordat de literaire kritiek het boek bij verschijning als een autobiografie beschouwde, lette niemand meer op de maatschappijkritiek van Bloem. Liesbeth Minnaards leest het boek bovendien 'intersectioneel', 'om te reflecteren op de belemmerende kracht van bepaalde ras-gender-seksualiteitsconstellaties.' Erg aantrekkelijk klinkt dit niet nee, maar het komt erop neer dat ook gekeken wordt naar de wijze waarop andere vrouwen, feministes met name, de hoofdpersoon buitensluiten of negeren. Er wordt in de Spiegel kortom ruimte geboden aan de bredere betekenis van de roman. Tijd voor herlezing dus!

Dat mijn eigen roman *Lichter dan ik* een 'verfrissende impuls' geeft aan de Nederlands-Indische letteren, is natuurlijk uitermate verheugend. Ju-

dith E. Bosnak schrijft in haar conclusie: 'Door het njai-thema vanuit Isahs Javaanse ogen te belichten brengt de auteur leemtes in het collectieve geheugen aan het licht.' Het leverde me bovendien een door Peter van Dongen getekend portretje op de voorkant van de Spiegel op, naast notabene Multatuli en Rob Nieuwenhuys.

Maakt de postkoloniale bril nou veel oude romans voorgoed onleesbaar, of wekt hij juist nieuwsgierigheid op naar herlezing? Ik hoop dat laatste. Als je de terminologie eenmaal eigen hebt gemaakt, zal je nooit meer op dezelfde manier een boek lezen, zelfs geen hedendaags. Daarom tot slot deze prikkelende toegift, van Remco Raben, bij de Deliaanse romans van Carry van Bruggen (begin twintigste eeuw). Een veelgehoorde kritiek op deze boeken luidt dat ze een te gering 'Indisch gehalte' bevatten. Raben vindt echter dat lezers koloniale romans vaak te 'documentair' lezen: de boeken moeten volgens hen uitputtend vertellen over hoe het leven eraan toeging in Indië. Maar romans zijn vaak méér dan alleen een documentaire weergave. De Deliaanse romans winnen aan diepgang als je je buigt over de vraagstukken over de identiteit van de vrouw en de huwelijkse conventies. Maakt de lezer die vindt dat Van Bruggen Deli te oppervlakkig beschrijft zich niet zelf schuldig aan een koloniale blik? Waarmee ten slotte duidelijk wordt voor wie de spiegel in de titel van dit boek ook bedoeld kan zijn. Over spiegelen gesproken.

De postkoloniale spiegel. De Nederlands-Indische letteren herlezen • Leiden University Press • € 49,50